

Červen až srpen 2024 v Zátocce nosatých opic

Zpráva o činnosti Hnutí za záchranu Balikpapanského zálivu

Vymezení oblasti pravidelného monitoringu týmem Zátoky nosatých opic (ZNO), který začal už v roce od 2008, už neodpovídal rozsahu neustále se rozšiřujících problémů. Kácení mangrovů pro ilegální pálení dřevěného uhlí, výstavba osobního letiště indonéského prezidenta a spekulace s pozemky v širokém okolí nově vznikajícího hlavního města poškozují daleko rozlehlejší území, než které jsme sledovali doposud. Proto tým ZNO rozšířil oblast monitoringu až k povodí řeky Riko. Výstavba infrastruktury hlavního města Nusantara zanechává v ekosystému zálivu nenapravitelné jizvy. Dálnice nepřekročitelně rozdělila prales, který obývají giboni a další ohrožené druhy, zatímco nový přístav se rozrostl do těsné blízkosti posvátných žlutých mangrovů. Pro boj s molochem nové výstavby je třeba zvýšené publicity. Obnovili jsme proto činnost Sdružení Oikos Nusantara, jejímž prvním novým případem se stala kampaň za záchranu žlutých mangrovů. Bující infrastruktura hlavního města však není jediným problémem, přírodní ekosystém zálivu ohrožuje i expanze průmyslové zóny ve městě Balikpapanu. Budování dalšího překladiště palmového oleje způsobuje pod vodou hluk, který narušuje orientaci delfínů, a obří pontony znečišťují vodu uhelným spadem. Pokusy vlády o kompenzaci škod vysazováním nových mangrovů se ukázaly být neefektivními a zbytečnými. Všechny tyto problémy vedly ke dvěma demonstracím postižených rybářských komunit.

Rybáři, protestující v den 79. výročí nezávislosti Indonéské republiky nesli transparenty s nápis, jako "Uznejte práva původních obyvatel a lesy v jejich správě".

1. Oblast pravidelného monitoringu byla rozšířená až po povodí řeky Riko

Monitoring stavu přírodního prostředí v horní (severní) části Balikpapanského zálivu provádí tým místních rybářů nejméně tři dny téměř každý měsíc už od roku 2008. Jedním z dlouhodobě sledovaných problémů bylo kácení mangrovů kvůli ilegálnímu pálení dřevěného uhlí. Po patnácti letech snahy a díky spolupráci s dalšími partnery se nám skutečně podařilo aktivity uhlířských gangů v pravidelně monitorované oblasti zcela zastavit. Pálení dřevěného uhlí však pokračovalo v povodí řeky Riko v jihozápadní části Balikpapanského zálivu. Ve stejné oblasti navíc mangrovy mizí i kvůli budování přístavů, kterých se využívá mimo jiné i k vykládání stavebního materiálu pro výstavbu hlavního města. Povodí řeky Riko představuje důležitou oblast výskytu delfínů orcel tuponosých (*Orcaella brevirostris*), koček plochočelých (*Prionailuris planiceps*), opic kahau nosatých (*Nasalis larvatus*) a dalších vzácných a chráněných druhů. Proto byla oblast *monitoringu* týmem rybářů (jednoho ze zakladatelů ZNO) od května 2024 rozšířena na povodí Riko.

Oblast monitoringu týmu ZNO v severní části Balikpapanského zálivu je sledována od roku 2008 (modrá barva), nyní jsme však tuto oblast rozšířili až do povodí řeky Riko od května 2024 (zelená barva).

Výsledky prvních 4 měsíců monitoringu dokládají, jaká může být síla předaných informací. Ještě v červenci jsme v povodí řeky Riko našli několik ilegálních kempů, které pálili dřevěné uhlí v povodí řeky. Právníkům ZNO předložil 25. července dopis se zprávou o těchto kempech místnímu úřadu pro životního prostředí a vyzval úřad k okamžitému zásahu.

Výsledkem bylo, že při monitoringu v srpnu v těchto kempech zůstaly už jen stopy po chatrčích, kácení i pálení uhlí se alespoň prozatím zastavilo.

Ještě nevíme, jestli uhlíři své kempy opustili natrvalo nebo jen dočasně.

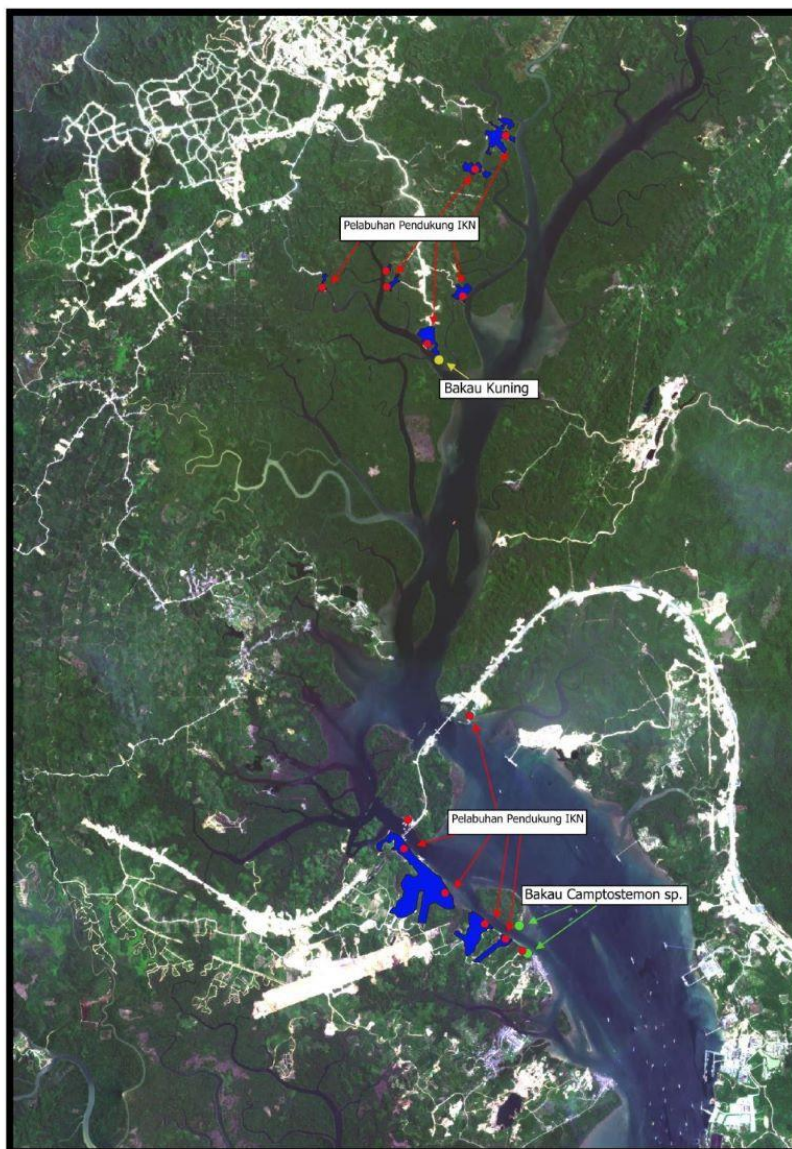

2. V okolí města Nusantara nekontrolovaně přibývají logistické přístavy

Rozloha mangrovů v Balikpapanském zálivu se opět o něco zmenšila v důsledku urychleného budování několika logistických terminálů pro překlad materiálu pro stavbu nového hlavního města Nusantara. Jejich počet už přesáhl první tucet. Nejkontroverznější z nich je přístav Cita Sabut, který vlastní společnost PT ITCI Hutani Manunggal (IHM) a jehož pokračující expanze čím dál víc ohrožuje unikátní žluté mangrovy.

Aktivní terminály používané pro distribuci logistického materiálu pro hlavní město souostroví jsou označeny červenými body.

Modrá představuje rozšíření plochy přístavů za účelem urychlení výstavby hlavního města Nusantara, které mimo jiné ohrožuje i dva typy stromů, patřící k ikonám Balikpapanského zálivu: žluté mangrovy (**žlutý bod**) v ústí řeky Sabut a mangrovník *Camptostemon philippinensis* (**zelený bod**), klasifikovaný v Červeném seznamu IUCN jako Ohrožený druh. Areál jeho rozšíření je omezen na Filipíny a východní Indonésii. Teprve v roce 2023 byla na velmi malém území v Balikpapanském zálivu poblíž vesnice Pantai Lango objevena jeho nová populace čítající 527 stromů.

Žluté mangrovy patří k běžnému druhu kořenovníku *Rhizophora apiculata*. V důsledku genetické změny ale získaly listy několika těchto stromů při ústí řeky Sabut nápadnou žlutou barvu. Takové mangrovy jsou velmi vzácné, protože téměř nikdy neprodukuje plody a téměř se tedy nerozmnožují. Pro svou jedinečnost se staly důležitou součástí kulturních rituálů dajáckých kmenů Paser a Baliq, kteří tyto stromy uctívají, přinášejí jim různé obětiny a dělí se tak o svou potravu, výpěstky a úlovky s přírodními božstvy. Právnícký tým ZNO podal Komisi pro veřejné informace žádost o informace týkající se stavební činnosti mola na řece Sabut, doposud však od ní nepřišla žádná oficiální odpověď.

Potrubí pro rozšíření přístaviště společnosti PT ITCI Hutani Manunggal se přiblížilo ke žlutým mangrovům na přibližně 10 metrů.

Snaha o záchranu žlutých mangrovů je také prvním případem, který začalo řešit sdružení Oikos Nusantara. Vzhledem k složité politické situaci je totiž třeba využít různé metody vyjednávání, tedy jednak konstruktivní spolupráci s úřady a vládnoucími autoritami, ale pak také radikálnější cestu demonstrací a mediálních kampaní. Tyto dva přístupy je těžké kombinovat, a protože právní tým ZNO zvolil první cestu, bylo třeba najít jinou

organizaci, která se zaměří na radikálnější kampaň. Právě proto bylo obnoveno sdružení Oikos Nusantara. To jsme sice založili už v roce 2018, ale doposud mu chybělo silné vedení. Ve spolupráci s ostatními týmy ZNO by ale nyní mohl Oikos Nusantara sehrát ve snaze o záchranu Balikpapanského zálivu velmi důležitou roli. Sdružení si nyní musí vytvořit a upevnit síť příznivců především v řadách vysokoškolských studentů s jejichž pomocí pak může pomoci zviditelnit mnohé závažné ekologické problémy.

Sdružení Oikos Nusantara se 15. srpna spolu s dalšími nevládními organizacemi připojila k demonstraci před úřadem hlavního města Nusantara, kterému společně udělili ocenění "NEJVĚTŠÍ HRÁČ V OBORU DEVASTACE ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ".

3. Kontroverzní dálnice je průjezdná, ale lesní koridory nejsou obnoveny

Plány na výstavbu silnice k mostu přes ostrov Pulau Balang, motivované původně především spekulacemi s pozemky, tu byly už od 90. let minulého století. Dokonce byly hlavním důvodem, proč byl v roce 2011 vytvořen právní tým ZNO. Přestože ke stavbě této silnice doposud nedošlo, most přes ostrov Balang byl dostaven. Nyní se vláda rozhodla tohoto mostu využít pro nový projekt, a tím je dálnice spojující nové hlavní město Nusantara s městem Balikpapan. Stavba dálnice s sebou ale nese stejné problémy, kvůli

kterým byla kritizovaná už i původně plánovaná silnice. Tím nejhorším je přerušení lesních koridorů, které jsou klíčově důležité pro pohyb pro volně žijících zvířat. Problémem je ale i samotné zmenšování rozlohy pralesa v důsledku stavby a s tím spojená eroze půdy a usazování odplavených sedimentů v řekách i v samotném Balikpapanském zálivu. Výstavbu nové dálnice bohužel podporují nejmocnější Indonéští politici a nebylo tak v silách veřejnosti jí jakkoli zamezit.

V místech někdejšího pralesa Kariyngau stále probíhá odklizení půdy, odvážené nákladními auty na výsypky neznámo kde, zatímco těžká technika pokračuje bagrování a vyrovnávání kdysi malebné kopcovité krajiny.

Dne 28. července prezident Joko Widodo dálnici slavnostně otevřel s tím, že tudy má o tři týdny projet skupina státních hostů v den 79. výročí nezávislosti Indonésie. To se nestalo, některé úseky dálnice totiž stále zůstávají nedokončené a nepokryté, zpřístupnění cesty pro veřejnost však zůstává už jen otázkou času.

Výstavba dálnice proběhla podobně uspěchaně a nepromyšleně, jako budování celého nového hlavního města. Tým ZNO už od začátku navrhoval Ministerstvu veřejných prací a staveb (PUPR), které je organizátorem projektu, koncept tunelů a estakád, který by zabránil přerušení přírodních koridorů, které celou oblast křížovaly. Tato snaha však byla marná a během let 2023-2024 byly všechny zbylé přírodní koridory podél celé dálnice zcela zničeny. Jde zatím o nejdestruktivnější aspekt dosavadní výstavby nového hlavního města. Na kritiku ze strany ochránců přírody nakonec vláda zareagovala alespoň slibem o vybudování nových umělých koridorů, ale ani ty zatím nebyly realizovány. Tým ZNO bude na vládu dál naléhat prostřednictvím dalších slyšení u úřadu Hlavního Města Nusantara a na Ministerstvu veřejných prací a výstavby. Ale i pokud nakonec úřady naléhání vyhoví a

umělé koridory zbudují, jejich možná funkčnost je sporná, když s nimi nebylo počítáno už při samotné výstavbě dálnice.

Jedním z mnoha druhů, kterým výstavba dálnice do hlavního města Nusantara znemožnilo volný pohyb v pralese Kariyangau, je i gibbon Müllerův (Hylobates muelleri). Foto: Petr Čolas

4. Výstavba překladiště palmového oleje ohrožuje delfíny

Případ rafinerie palmového PT Wahana Prima Sejati (First Resource Ltd. Group) byl jedním z těch, které významně ovlivnily ochranu přírody celosvětově. Stížnost u Kulatého stolu pro udržitelný palmový olej (RSPO), kterou podala platforma Palm Oil Watch International (jejíž klíčovým členem je česká Koalice proti palmovému oleji) totiž nevedla jen k pozastavení tohoto problematického projektu. Stala se i klíčovým podnětem pro zohlednění zpracovatelského průmyslu v kritériích udržitelnosti produkce palmového oleje. Ty se totiž před podáním stížnosti v roce 2020 zaměřovaly pouze na plantáže olejné palmy. Zatímco ale tato změna

Zatloukání pilotů přístavního mola způsobuje pod vodou mnohem horší hluk než nad hladinou.

regulací pomohla zachránit pralesy na mnoha jiných místech, v Balikpapanském zálivu šlo bohužel jen o dočasnou výhru. Stížnost u RSPO byla v květnu 2023 uzavřena ve prospěch pokračující výstavby. K dalšímu odlesnění na území této koncese již sice dojít nesmí, novou obětí výstavby rafinerie se ale nyní stává mořský ekosystém. V dubnu 2024 totiž začala výstavba přístaviště.

Od dubna sleduje terénní tým ZNO a Nadace Rare Aquatic Species of Indonesia (RASI) vliv výstavby přístaviště na hladinu podmořského hluku. Ten totiž u delfínů orcel tuponosých (*Orcaella brevirostris*) narušuje schopnost echolokace, která jim pomáhá orientovat se a lovit ryby v kalné vodě zálivu. Měření naštěstí ukázala, že hladina hluku není tak vysoká, jako u některých jiných podobných projektů, díky relativně měkkému podkladu v této části mořského dna. I přesto by však podle názorů odborníků z RASI mohl hluk delfíny rušit. Až do dokončení výstavby je třeba sledovat, zda hladina hluku nepřesáhne únosnou mez.

Orcela tuponosá patří k těm delfínům, kteří jen výjimečně vyskakují nad hladinu. Jediné, co je obvykle při vynoření vidět, je její hřbet se zakrňelou hřbetní ploutví. Foto: Břeněk Michálek

5. Transport hnědého uhlí překračuje meze zákona

Prachový i kamenný spad z pontonů, nakládajících hnědé uhlí a kotvicích v Balikpapanském zálivu, působí problémy nejen přírodnímu ekosystému, ale i místním rybářům. Vyhlášku ministra dopravy č. 54 z roku 2023, která umožňuje transport uhlí v oblastech, které jsou současně vyhrazené pro rybářství, bude nutné napadnout soudní cestou. Využití mořského prostoru však reguluje také nařízení 1/2023 provincie Východního Kalimantanu o revizi regionálního územního plánu

Rybáři v zálivu ve svých sítích někdy vytahují více uhlí než ryb.

(RTRWP). Terénní a právní tým ZNO společně doložili, že největší hráč v hnědouhelném byznysu v Balikpapanu, společnost PT Gunung Bayan, k překládání využívá i oblast otevřeného moře mimo terminál, který byl pro ten účel zanesen v územním plánu.

Společnost PT Gunung Bayan ilegálně překládá uhlí mezi dvěma pontony 11 kilometrů od pobřeží v oblasti, vyhrazené rybářům.

Dochází tedy i k porušení zákona. Tým ZNO společně se Sdružením indonéských rybářů Východního Kalimantanu (HNSI) a indonéským hnutím Friends of Earth (WALHI) proto plánuje podat ke Státnímu správnímu soudu (PTUN) žalobu jak proti společnosti PT Gunung Bayan, tak i proti vyhlášce ministra dopravy 54/2023. Soud může představovat jedinou cestu, jak snížit znečištění způsobované průmyslovým gigantem.

Tým ZNO s WALHI v kanceláři ZNO v Balikpapanu se připravuje soudní proces, kterému musí předcházet důkladná právní studie.

6. Úsilí vlády o obnovu mangrovů se mívá účinkem

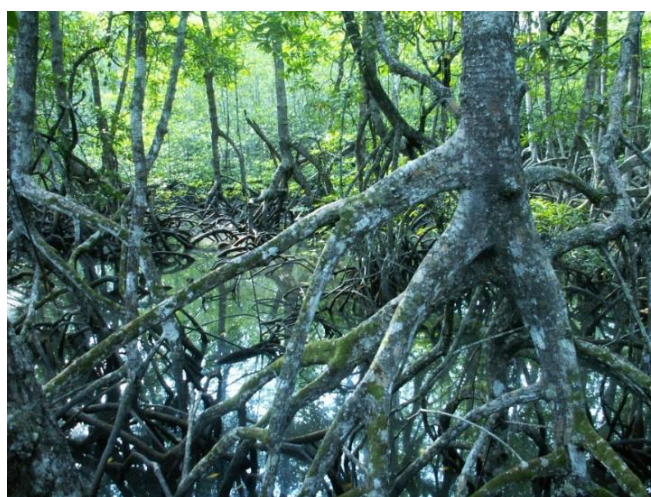
Jednou z nejkontroverznějších regulací v ochraně mangrovů je možnost kompenzovat zničení přírodního mangrovového lesa výsadbou nového porostu na jiném místě. Otevírá se tím totiž prostor k legálnímu ničení tohoto cenného ekosystému. Přitom smysluplnost výsadby nových mangrovů je nanejvýš sporná. Jedním z příkladů je výsadba poblíž vesnice Mentawir, představující kompenzaci za mangrov, který ustoupil stavbě rezidence regenta distriktu Penajam Paser Utara (PPU). Protože veškeré vhodné území v okolí Mentawiru již mangrov porůstá, byl k výsadbě zvolen pás mělkého moře, kde mangrov přirozeně neroste v důsledku příliš dlouhého zaplavení mořskou vodou. Jak by se ale bývalo dalo očekávat, ze stejného důvodu odumírají i uměle vysazené porosty.

Vlevo: Více než polovina nevhodně vysazených kořenovníků u vesnice Mentawir je už mrtvá, zatímco většina ostatních také pomalu umírá.

Vpravo: Kořenovníky, které v letech 2021-2022 vláda distriktu PPU vysadila v rámci jiných kompenzací na vhodnějším místě v povodí Riko, rostou dobře. Přesto však tato monotónní výsadba tvořená jediným druhem stromu stejného stáří a v pravidelných, a navíc ještě příliš hustých rozestupech, nepředstavuje náhradu pestrého přirozeného ekosystému.

Jedním z témat pravidelného monitoringu, rozšířeného nyní až po povodí řeky Riko, se proto stává sledování úspěšnosti vládního programu obnovy mangrovů vysazováním nových porostů. První monitoring doložil, že výsadba provedená v letech 2021-2022 skupinou Setia Kawan Farmer Group na místě bývalé farmy na chov krevet byla úspěšná a nový porost pokrývá možná až stovky hektarů. Jde však o monokulturu jediného druhu kořenovníku, *Rhizophora mucronata*, což bohužel nezajišťuje obnovení ekologické funkce původního mangrovového pralesa.

Přirozeně rostoucí mangrovky na rozdíl od těch vysazených vyznačují rozdíly ve stáří a velikosti stromů, jsou mnohem rozvolněnější a podporují mnohem vyšší biologickou rozmanitost.

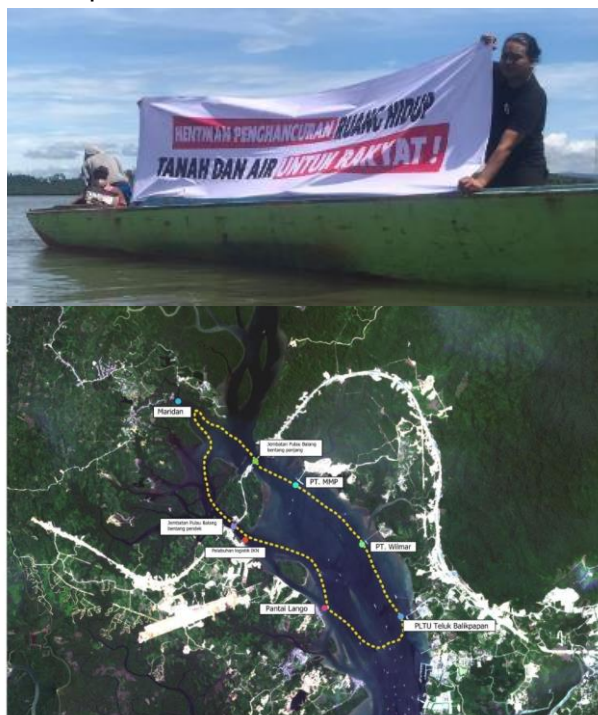
7. Místní obyvatelé demonstrují proti devastaci životního prostředí

Ničení ekosystému, který poskytuje živobytí rybářským komunitám v Balikpapanském zálivu, způsobené průmyslovým znečištěním a výstavbou hlavního města Nusantara, vedlo k vytvoření Koalice za životní prostředí. Tvoří ji sdružení původních obyvatel hlavního města Nusantara a nevládní organizace jako Pokja Pesisir, JATAM Kaltim, WALHI Kaltim, Aliance nezávislých novinářů (AJI) města Balikpapan a AMAN Kaltim. Neustále rostoucí konflikty s korporacemi a vládou vedly Koalici k uspořádání dvou demonstrací.

První z demonstrací uspořádala Koalice u příležitosti Světového dne oceánů, který si připomínáme 8. června. Koalice vyzvala vládu Východního Kalimantanu, aby odmítala všechny příští investice, které by mohly poškodit životní prostředí. Demonstrace proběhla přímo na moři a zúčastnil se jí konvoj tradičních člunů místních rybářů.

Dne 17. srpna, u příležitosti 79. příležitosti nezávislosti Indonéské republiky, uspořádala vláda v paláci Garuda v novém hlavním městě země slavnostní inaugurační ceremoniál v čele s prezidentem Jokowi a nově zvoleným prezidentem Prabowoem. Odstupující prezident Jokowi usiloval o to, aby se slavnost uspořádala ještě za jeho vlády a pomohla mu tak zapsat se do dějin. Jenže uspěchaná oslava vedla k mnoha kompromisům při výstavbě hlavního města (včetně environmentálních aspektů) a navíc také neúměrně zatížila státní rozpočet v době, kdy Indonésie bojuje s celkovým nedostatkem financí. Proto ve

stejný den uspořádala Koalice (ke které se tentokrát připojil i Greenpeace Indonesia) paralelní oslavu nezávislosti na ostrově Kwangan, zaměřenou na kritiku současné vládní politiky. Po slavnostním vztyčení vlajky proběhl karneval rybářských lodí vyzdobených transparenty s nápisy jako "Zachraňte Balikpapanský záliv", "Země pro lidi", "Chraňte práva původních obyvatel", "Hlavní město ničí Balikpapanský záliv" atd. Aktivisté Greenpeace Indonesia mezitím rozvinuli transparent o rozměrech 50x15 metrů na mostě Pulau Balang vedoucím do hlavního Nusantara. Následovala však intimidace vládními orgány jak moři, tak i na mostě, kde byli aktivisté Greenpeace Indonesia stále ještě zavěšeni na lanech, čímž byla ohrožena jejich bezpečnost. Celkem 14 aktivistů bylo zatčeno a odvezeno v doprovodu ostatních členů koalice, včetně právníku, kteří nakonec vyjednali jejich propuštění pozdě večer téhož dne.

Demonstrace ke Světového dne oceánů neproběhla v ulicích města, nýbrž přímo na moři po trase, která propojila místa současných nejničivějších probíhajících developerských projektů.

Most na ostrov Pulau Balang, který se již v 90. letech 20. století stal symbolem zkázy Balikpapanského zálivu, byl vybrán pro umístění transparentu "INDONÉSIE NENÍ NA PRODEJ!", odkazující se překotné schvalování veškerých zahraničních (ruských, čínských...) investic v novém hlavním městě země.

V zájmu urychlení výstavby hlavního města, tak aby zde mohl být uspořádán ceremoniál Dne nezávislosti, probíhala v Balikpapanském zálivu po několik týdnů také cílená manipulace s počasím. Blížící se bouřkové oblaky byly práškované roztokem soli (NaCl) a chloridu vápenatého (CaCl_2), aby se tak déšť urychlil. Podle tvrzení některých aktivistů tato manipulace s deštěm výrazně zhoršila dopady záplav v městě Balikpapanu.

Zatímco v hlavním městě Nusantara díky zajistila manipulace počasí suché počasí, díky kterému se stihl uspořádat nákladný ceremoniál (vlevo), v sousedním Balikpapanu déšť zesílil a způsobil ničivé záplavy (vpravo).